

24. Тимошик М.С. «Лишусь навки з чужиною...» Митрополит Іларіон і українське відродження / Микола Тимошик. – Вінніпег, К. : Укр. правосл. собор Св. Покрови; Наук.-видав. Центр «Наша культура і наука», 2000. – 548 с.: іл.

The article researches library – bibliographical activities in emigration of I.I. Ohienko, S.O. Stropolk, L.U. Bykovskiy – creators of the fundamental library of Kamianets–Podilskiy Ukrainian State University.

Key words: library, book studies, librarianship, bibliography, bibliology, emigration.

Отримано: 17.10.2011

УДК 37(477,43)«122»:342.827.1

А. Ф. Суровий

РОЗВИТОК ОСВІТИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА ПОДІЛЛІ В 1920-х рр.

Висвітлюються заходи державних органів по розвитку освіти національних меншин в умовах політики українізації 1920-х рр.

Ключові слова: освіта, українізація, національні меншини, кадри.

1920-ті роки стали періодом важливих змін у розвитку освіти на Поділлі, незважаючи на те, що умови для цього були не завжди сприятливими (нестача матеріальних засобів, фінансів, літератури, кадрів та ін.). У цей період вдалося досягти певних зрушень в освітній діяльності (відкриття нових шкіл, закладів профосвіти, дитячих будинків, поліпшення підготовки учительських кадрів тощо). Важливою складовою культурно-освітніх процесів у цей час стала політика «коренізації» (українізації), спрямована на підготовку і висування кадрів корінної національності, організацію мережі культурно-освітніх закладів, відродження та розвиток національних традицій і культури. В контексті цієї політики посилена увага приділялась розвитку освіти і культури національних меншин. Окремим аспектам цієї проблеми приділяти увагу такі дослідники, як І.М. Боголюбова [1], О.М. Геровська [2], Н.А. Кротік [6], Н.О. Савчук [10], П.Я. Слободянюк [11] та ін. У даній статті робиться спроба узагальнення досвіду роботи щодо розвитку освіти національних меншин у досліджуваний період.

Надзвичайно важливе значення розгортання культурно-освітньої роботи серед національних меншин підкреслювалось у низці документів правлячої партії та держави. Наприклад, у директивах пленуму ЦК КП(б)У (жовтневі 1922 р.) в національному питанні ставилось завдання «вжити заходів до усунення національної пропаганди через підручники так, щоб кожна національна школа мала підручники рідною мовою в достатній кількості» [5, с.213]. В резолюції сьомої конференції КП(б)У, що відбулася в квітні 1923 р., наголошено: «Питання партроботи серед нацменшостей, як загальнопартійні питання, повинні цікавити не тільки вузьке коло комуністів нацменшостей, їх треба висвітлювати на осередках, загальних зборах і т.п. [5, с.239]. IX з'їзд КП(б)У в грудні 1925 р. вказав: «Правильне прове-

дення національної політики на Україні вимагає, поряд з українізацією, посилення роботи серед національних меншостей» [5, с.338]. Ці ж питання стали предметом постійної уваги з боку місцевих органів влади на Поділлі. У резолюціях повітових з'їздів Рад, проведених на початку 1920-х рр., постійно ставилась вимога: враховуючи багатонаціональний склад населення Поділля, необхідно підтримувати і розвивати школи з російською, польською, єврейською мовами навчання. IV губернський з'їзд Рад Поділля (січень 1924 р.) у постанові «Про стан народної освіти в губернії» зобов'язав радянські органи вжити заходів для більш широкого ознайомлення населення з питаннями українознавства, а також посилити підтримку навчально-виховних і культурно-освітніх закладів, котрі працюють польською, єврейською та іншими мовами [8, с.341].

Винятково важливе значення в цьому плані мала постанова ВУЦВК і Раднаркому УСРР від 1 серпня 1923 р. «Про заходи забезпечення рівноправності мов і допомоги розвитку української мови», а також прийняте 6 липня 1927 р. Положення з цього питання. Зокрема, в останньому з цих документів зафіксовано такі принципово значимі положення: «1. Мови всіх національностей, що залюднюють територію Української Соціалістичної Республіки, є рівноправні. 2. Кожний громадян будь-якої національності має право у своїх зносинах з державними органами користуватися рідною мовою... 29. Мережу освітніх установ належить будувати так, щоб людині кожної національності мала змогу дістати початкову (школи соцвиху) освіту рідною мовою. 30. Українську мову та українознавство в усіх школах і дитячих будинках національних меншостей і російську мову в усіх школах і дитячих будинках з неросійським населенням належить викладати як обов'язкову дисципліну, відповідно до встановленого учбового плану. 31. В школах фабзавучу, робітничих курсах викладання належить провадити рідною мовою учнів. В профшколах викладання на потребу обслуговування національних меншостей...» [4, с.414-415].

З метою виконання цих завдань було вжито низку організаційних заходів. При Наркоматі освіти та при місцевих освітніх органах створювались спеціальні бюро (польбюро, єврбюро тощо), які відповідали за організацію і здійснення культурно-освітньої роботи серед національних меншин [10, с.34]. У листопаді 1924 року сформована Подільська губернська комісія національних меншин, а також комісії в округах, у тому числі по роботі з польським (Проскурівський округ), єврейським населенням (Могилів-Подільський, Кам'янець-Подільський округи) [8, с.476]. Всі ці органи відповідали за розгортання культурно-освітньої роботи серед національних меншин.

Тривалий час складним було питання матеріального забезпечення освітніх закладів для нацменшин. Спочатку переважна більшість таких закладів існувала на кошти батьків учнів. Часто між ними та адміністраціями шкіл укладались спеціальні угоди, за якими батьки зобов'язувались утримувати вчителів, забезпечувати точний ремонт шкіл, купувати інвентар, підручники тощо. Значну

допомогу надавали й різні громадські організації, в тому числі й зарубіжні. Так, Американський Єврейський комітет лише протягом 1922-1923 рр. видав понад 2 млн. доларів для підтримки шкіл нацменшин в Україні [10, с.340-341]. З кінця 1920-х рр. такі школи поступово переводились на фінансування з держбюджету (забезпечення по можливості підручниками, приміщеннями, одягом і т.п.).

Водночас вирішувалась і така гостра проблема, як забезпечення навчальних закладів нацменшин необхідними педагогічними кадрами. Вчителів для шкіл нацменшин було мало, а у тих, які працювали, кваліфікація була здебільшого низькою [1, с.84]. У постанові Раднаркому УСРР від 23 грудня 1926 р. «Про задоволення культурних потреб населення національних районів» відзначалось, що в школах національних меншин відсутня кваліфікована педагогічна сила, не вистачає приміщень і шкільного обладнання, бракує підручників. У постанові наголошувалось, що необхідно «допомагати у відкритті й розвитку культурно-освітніх установ національних меншин в міру можливості коштами місцевих бюджетів», передбачаючи окремі видатки «на підвищення кваліфікації шкільних і політосвітніх працівників» [7, с.171]. Перекваліфікація цих кадрів здійснювалась у Харкові, Вінниці (тут було створено спеціальні трирічні педкурси, згодом реорганізовані в педтехнікум). У Кам'янець-Подільському та Вінницькому педінститутах відкрили спеціальні курси перепідготовки вчителів для національних шкіл. Певна кількість місць для цих вчителів бронювалась на загальних педкурсах [2, с.84].

Мережа шкіл з мовами навчання національних меншин поступово налагоджувалась. Такі заклади діяли на Поділлі вже від початку 1920-х рр. У лютому 1921 р., наприклад, у Кам'янець-Подільському повіті працювало кілька російськомовних загальних трудових шкіл, дві профшколи – педагогічна і соціально-економічна, дитячий садок [8, с.43], польською мовою – три школи в Кам'янець-Подільському, по одній в Городку, Оринині, Фридрихівцях (тепер Залісся Перше), Малих Карабчівцях, Янчинцях (Колибаївка), Зінківцях [11, с.51], єврейською – сім шкіл в Кам'янці-Подільському (1150 дітей), Жванці, Лянцкоруні (Зарічанка), Городку, Сатанові, Купині, а також столярні, шевські і ткацькі курси [8, с.45]. Водночас, на Теофіпольщині діяло 54 школи, з них з українською мовою навчання – 51, єврейською – 2, польською – 1 [12, с.26].

На 1 листопада 1923 р. в Кам'янець-Подільському окрузі функціонувало 423 трудові школи, серед них 380 українських, 3 – російських, 19 – єврейських, 21 – польська. В Оринині працював єврейський дитбудинок [3, с.21].

В 1924 р. уже 26 шкіл Кам'яниччини проводили навчання польською мовою. В окремих селах Солобковецького, Миньковецького, Китайгородського, Орининського районів польські школи були на утриманні місцевих жителів [2, с.161]. Збільшилась кількість польських шкіл і на Проскурівщині. Якщо в 1925-1926 н.р. їх в окрузі налічувалось 35, то в 1926-1927 – уже 43 [14, 1927, 14 грудня]. Станом на квітень 1925 р. на Поділлі діяло 106 шкіл з єврейською мовою навчання, 91 – з польською [8,

с.483]. Наприкінці 1925 р. в Тульчинському окрузі зареєстровано 23 школи нацменшин, з них єврейських – 14 з 2437 школярами, польських – 6 (162 учні), молдавських – 3 (123 учні) [8, с.575]. Загалом по Поділля у 1925 р. 60,8% закладів культури та освіти були охоплені українською мовою, 7% – українською і російською, 27,3% – російською, 0,7% – єврейською, 4,2% – іншими [11, с.286-287]. У Шепетівському окрузі наприкінці 1920-х рр. функціонувало 98 національних шкіл, з них 57 польських, 29 єврейських, 8 німецьких та 4 чеських [10, с.340]. Як і в усіх загальноосвітніх школах, у закладах національних меншин дотримувались принципу поєднання навчання з працею. Тут були власні виробничі майстерні різних профілів та по кілька десятих землі. 75% шкіл національних меншин були охоплені кооперативами [10, с.341].

Водночас, доречно відзначити, що в цей період політика українізації та врахування інтересів національних меншин з боку комуністичної партії та органів влади проводилась не завжди послідовно. Заходи по розвитку національних шкіл та інших культурно-освітніх закладів часто зводились нанівець компаніями боротьби проти «шовінізму» і «буржуазного націоналізму», «націонал-ухильництва», недовірою і переслідуванням кадрів, обвинувачених у різних відступах і помилках в галузі національної політики. Про це свідчать архівні документи та інші матеріали. Так, мали місце звернення керівників ДПУ різних рангів до органів освіти з пропозиціями надсилати інформацію про настрої і дії польських учителів, їх зв'язки з католицьким духовенством, можливі «ухили» в школах [2, с.163], а також не допускати до роботи в школах «антирадянських і контрреволюційно настроєних осіб» у національних школах [9, с.71,72], попередження про зростання «впливу сіоністів» та інших «ворожих елементів» у Проскурівському окрузі, Межирівському і Крижопільському районах Вінницького округу [13, арх. 59,71] і т.п. А від початку 1930-х рр. тоталітарний режим взяв курс на згортання українізації і переведення навчання у польських, єврейських та інших національних школах на російську мову.

І все ж досягнення в розвитку освіти національних меншин у період 1920-х рр. були вагомими, справили позитивний вплив на їх наступний культурно-освітній розвиток. Позитивний досвід цієї роботи у досліджуваній період може бути творчо використаний у наш час, в умовах незалежності України.

Список використаних джерел:

1. Боголюбова І.М. Освітні заклади Проскурова у 20-30-х роках ХХ ст. // І.М. Боголюбова // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження : наук. зб. – Хмельницький : Доля, 1995. – С. 82-86.
2. Геровська О.М. Польські школи Кам'янецьчини в 1920-х роках / О.М. Геровська // Там само. – С. 161-163.
3. Желізняк Д.М. Освіта Кам'янецьчини – минуле і сьогодення / Д.М. Желізняк // Кам'янецьчина в контексті історії Поділля : наук. зб. – Кам'янець-Подільський, 1997. – Т. 2. – С. 21-23.
4. Історія української педагогіки: хрестоматія / упор. О.О. Любар. – К. : Знання, 2003. – 766 с.

5. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – К. : Вид-во пол. літератури України, 1976. – Т. 1: 1918-1941. – 1008 с.
6. Кротік Н.А. Політика в галузі освіти єврейського населення на Поділлі у 20-30-х рр. ХХ ст. / Н.А. Кротік // Історія України : Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. – К. : Рідний край, 1999. – Вип. 9. – С. 304-314.
7. Національні відносини в Україні у ХХ ст. : збірник док. і матер. / упор.: М.І. Панчук, І.А. Гошуляк, С.С. Діброва та ін. – К. : Наук. думка, 1994. – 570 с.
8. Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.) : докум. і матер. – Вінниця, 1957. – 625 с.
9. Політичні репресії на Поділлі (20-30-ті рр. ХХ ст.) / наук. ред. І.Г. Паламар. – Вінниця : Логос, 1999. – 247 с.
10. Савчук Н.О. Процеси відродження національних меншин Шепетівської округи / Н. О. Савчук // Велика Волинь: минуле й сучасне : матеріали міжнар. науково-практ. конф., жовтень 1994 р.). – Хмельницький, Ізяслав, Шепетівка, 1994. – С. 338-342.
11. Слободянюк П.Я. Культура Хмельниччини / П.Я. Слободянюк. – Хмельницький : Поділля, 1995. – 387 с.
12. Стасюк І.А. Теофіпольщина : Сторінки історії сіл району / І.А. Стасюк. – Львів : Каменяр, 1993. – 384 с.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 2118.
14. Червоний кордон : Орган окрпарткому КП(б)У, окрвиконкому і окружного бюро Кам'янецьчини. – Кам'янець-Подільський.

The article deals with the governmental policy in the development of national minority education during ukrainisation in 1920 s.

Key words: *education, ukrainisation, national minority, staff.*

Отримано: 9.10.2011

УДК 94(477)«192»1920-1929 рр.:336.14

О. В. Чеберяко

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УСРР 1920-х РОКІВ

На основі архівних, статистичних та інших джерел розкриваються основні соціально-культурні та економічні пріоритети державного бюджету Української СРР у 1920-і роки.

Ключові слова: *бюджет, виконання, фінанси, економічні пріоритети, соціально-культурні пріоритети, Українська СРР.*

Формування структури та визначення соціально-економічних пріоритетів видаткової частини бюджету залишається базовою характеристикою бюджетного процесу в УСРР, позаяк засвідчує фінансово-господарську і функціональну спроможність радянських органів влади. Революційні заклики та гасла про соціальну справедливість і рівність, про експлуататорську сутність капіталізму, про месіанську місію соціалізму, які виголошувалися більшовиками, проходили випробування через реальність бюджету. Специфіка радянського бюджету полягала в тому, що він розподіляв не лише потреби суспільного розвитку, але і фінансово-господарські можливос-